

Kitap Tanıtım

VARLIK VE BİLGİ AYDINLANMANIN KEŐİF ARAÇLARI

Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün

Beyaz Kule, 1.Baskı, Ankara, 2008, 328 s.

Varlık ve Bilgi kavramları düşünce tarihinde yoğun olarak tartışılmış ve hala tartışılan kavramlardandır. Bu çalışma, İslam Kelamı ve Felsefesi tarafından temel problem olarak görülen “varlık” ve “bilgi” kavramları üzerinde kapsamlı bir inceleme ve araştırma mahiyetindedir. Kelami ve felsefi perspektifi bir arada barındıran bu eser, aynı zamanda bu konularla ilgili batı ve doğu felsefinin anlayışlarını da karşılaştırmaktadır.

Kitap, varlık ve bilgi olmak üzere iki bölümden oluşur. Birinci Bölüm, varlık kavramı hakkında öne sürülen görüş ve düşünceleri sırasıyla sunulduğu “*Varlık Öğretisi*” kısmıyla başlar. Bu kısımda varlığın hükümleri, varlığa dair temel kavramlar üzerinde durulmuştur. Varlık görüşünden hareketle Allah’ın varlığı ve birliği, Allah’ın isim ve sıfatları, yaratma işlenen diğer konulardır. Varlık kavramının tahlili sırasında yazar kavramı sadece ontolojik boyuttan değerlendirmemiş, aynı zamanda varlık kavramının epistemolojik yönü üzerinde de durmuş ve bu kavrama yüklenen manayı teolojik açıdan değerlendirmiştir. Allah’ın varlığı ve birliği konularını klasik kelam kitaplarının çizgisinden farklı bir şekilde irdelemiştir. Allah’ın varlığını, varlık kavramını izah ederken kullandığı ıstılahlarla ortaya koyarken bunu Kur’an ayetleriyle delillendirmiştir. Eserde konuyla ilgili bilgi verilirken klasik ve modern Kelam kültürü ile eski ve yeni batı felsefesi dikkate alınmış her iki düşünce ekolü arasındaki ortaklıklar ve farklılıklara işaret edilmiştir. Yazarın Allah’ın sıfatları meselesini klasik tarzın dışında değerlendirdiği görülmektedir. Nitekim bu sıfatların aslen birer sıfat değil, isim oldukları fikri üzerinde durmuştur. Allah-âlem ilişkisinin

temelinde yer alan “yaratma” meselesi “fâil-i muhtar” kavramı ile açıklanmış, bu kavramın izahı ise fâil, irade, bilgi ve kudret bağlamında yapılmıştır. Bu kısımda kullanılan kavramların gelişi güzel değil bilinçli bir şekilde seçildiği vurgulanmış, “mümkün” kavramı örnekleminde Allah’ın sürekli yaratmasının nasıl izah edildiği gösterilmiştir. Eserde kelam sıfatı bağlamında tartışılan “halku’l-kur’an” problemine farklı bir açıdan yaklaşıldığı gözlenmektedir. Aynı zamandan bu spekülâtif tartışmanın Kur’an’ın gelme amacını ifade etmediği vurgulanarak tartışma farklı bir boyuta taşınmıştır.

Birinci bölümün ikinci kısmında “Kur’an’ın Tevhid Felsefesi” konusunu işlemektedir. Tevhid kavramın tahlil ve tetkikini yaptıktan sonra “Dinin çekirdeği ve Ruhu olarak Tevhid”, “Putperestliğin Karşıtı olarak Tevhid, Değer Kaynağı olarak Tevhid”, “Kozmostaki Düzenin ve Yaşamın Garantisi olarak Tevhid”, “İnsanlığın Birliğinin Kaynağı olarak Tevhid”, “Varlıktaki Birlik Fikrinin Temeli olarak Tevhid” başlıkları altında bu kavramın öneminden bahsetmiştir.

Tevhidin sadece Allah’ın birliği olarak değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanmış, bu kavramın ifade ettiği birliğin tüm âleme, âlemdeki tüm kanunlara taşıyarak Allah tarafından âlemde kurulan düzenin teklüğünden ve âlemdeki her şeyin diğeri ile olan uyumundan bahsedilmiştir. Bu anlamda kozmostaki her şeyin hem varlığının hem de içinde bulunduğu düzenin ilim, hikmet, irade ve kudret sahibi Allah tarafından yapıldığının delili olduğu vurgulanmıştır. Tevhidin Kur’an açısından önemi dile getirilmiş, Kelam İlminin aslında bir Kur’an teolojisi olduğu verilen örneklerle ortaya koyulmuştur.

Üçüncü kısımda “Allah Tasavvurlarına İlişkin Tartışmanın Problematikliği” konusu ele alınıp işlenmiştir. Allah tasavvurunun dini düşünce açısından öneminden ısrarla bahsedilmiş olup, bunun doğru olmasının getireceği olumlu sonuçlar sıralanırken aynı zamanda yanlış tasavvurların doğuracağı olumsuz sonuçlar da açıklanmıştır. Bu açıdan Allah tasavvurunun İslam düşüncesinde anahtar kavramlar olan “yaratma” ve “vahiy” üzerinden kurulması vurgulanmıştır. Kendini dünya ile aklın kuralları çerçevesinde ilişkilendiren Tanrı’ya akılla bilgisel anlamda ulaşmanın mümkün olduğuna dikkat çekilmiştir.

Kutsal metinler bu Tanrı tasavvurlarının oluşmasında önemli bir koluma sahiptir. Yazar bunun metnin yapısından kaynaklandığını söyler:

“Kelam, gaybı bir varlıktan gelen dolayısıyla lâfzî anlamının dışında da sürekli yoruma muhtaç gaybi anlamları olan bir metne dayalı Allah’a

ilişkin tasavvurlar gelişmektedir. Kaynağımız durumundaki bu metin, metaforik, temsili teşbihi, sembolik vs bir dil kullanıyor olması dinsel gerçekliğin bize kendisini göstermesinin imkansızlığından kaynaklanmaktadır.”

Metnin içeriğini anlayabilmek, metnin kullandığı mecâzi ve sembolik dilin özelliklerini bilmekten geçer. Burada okuyucu aynı zamanda metinde bırakılan anlam boşluklarını dolduran öznedir. Yine kutsal metinlerin lokallığı olgusu bu bağlamda işlenmiştir. Kitapta “tarihe kavramlarla müdahale” olgusuna gibi önemli bir konuya vurgu yapılmış, örneklem olarak Yahüdi Kutsal Kitabının ana kavramlarından “öç alma, sürgün, mucize ve ahit” ele alınmıştır. Aynı zamanda bu kavramlardan Kur’an’da sadece “ahit” kavramına vurgu yapıldığı gösterilmiştir. Yine eserde Tanrı tasavvurunun epistemolojik zemini olarak tabiata vurgu yapılmaktadır. İnanç sisteminin tutarlı olmasıyla dış dünya ile olan bağlantısının doğru ve güçlü olması arasında sıkı bir ilişki gözetilmiştir.

Birinci bölümün dördüncü kısmı, “Allah’ın Kelamı/Vahiy Süreci” ismindedir. Bu kısımda Vahiy bağlantılı temel kavramlar kelami perspektiften izah edilmiştir. “Kitap”, “vahiy” ve “tenzil” kavramları üzerine durulmuştur. Peygamberin vahiy tecrübesi hem kelami hem de insani açıdan psikolojik tahlillerle dile getirilmiştir. Yazar açıklamalarını Kur’an ayetlerine dayandırmakta, vahiy kavramını merkeze almış, peygamberin vahiy karşısındaki konumunu belirterek pasifliğine vurgu yapmıştır. Nitekim “Vahiy”- “Cem”- “Kur’an” sıralamasıyla vahiy süreci açıklanmaktadır.

İkinci Bölüm “bilgi” kavramına ayrılıp bölümün ilk kısmında “Bilgi: Tanımı ve Çeşitleri” konusu işlenmiştir. Klasik dönem Kelam eserlerinin giriş bölümlerinin bilgiye ayrıldığı dile getirilmiş, verilen örneklerle konu aydınlatılmıştır. Bilgi çeşitleri konusu bu kısımda işlenen diğer bir konudur. Zorunlu bilgi ve istidlali bilgi kavramları ele alınıp açıklanmıştır. Bilginin kaynakları akıl, vahiy ve duyu organları olarak kabul edilip, bu kaynakların her biri değişik açılarla dikkate alınarak detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Eserin diğer bir orijinal yönü ise “sezgi/ilham” kavramının bilgi kaynakları arasında ele alınıp incelenmesidir. Bilindiği üzere kelimacılar doğruluk kriteri olmayan sezgiyi bir bilgi kaynağı olarak kabul etmez ve sezgiye dayanan iddiaları da eleştirirler. Eserde aynı zamanda kelimacıların sezgi kavramına bakışı hakkında bilgiler vermektedir. Bilgi ve hikmet kavramlarının Kur’an’da genellikle beraber kullanıldığını vurgulayan yazar bu kavramların anlam ve mahiyeti üzerinde Kur’an’ın bakış açısı ile durmuştur. Bu kıs-

mın sonunda bilgini değeri konusu işlenmiş, bilgi kaynakları ve çeşitlerinden hareketle üretilen bilginin değeri ortaya konulmuştur.

Bu bölümün ikinci kısmı “*Bilgi Üretme Yöntemleri*” tevil, ictihad, kıyas ve istidlal üzerinde durulmuştur. Tevil, kelimcilerin başvurduğu metinde anlaın ve gaye olgusunu öne çıkaran bir yaklaşımdır. Tevile başvurma gerekçeleri, tevilde metot, tevil-tefsir ayrımı gibi konular bu bölümde işlenmiştir. Eserde “Okuyucu tepki teorisi” başlığı altında kutsal metin karşısında okuyucu da aktif hale getirmeye çalıştıran bir yaklaşımın gerekliliğinden bahsedilmektedir. Nitekim ictihad, akli kullanarak naslardan hüküm çıkarma, bilgi üretme olarak değerlendirilmiştir. İstinbat, istinsah ve istishab kavramları da bu bağlamda açıklanmıştır. Kıyas kavramı bilgi üretmenin, var olan bilgiye sistematik olarak ulaşmanın bir yolu olarak aktarılmıştır.

Üçüncü kısımda “*Kelam’da Delillendirme Yöntemleri*” başlığı altında delil kavramının analizi yapılarak konuya başlanmıştır. Kaynakları açısından akli ve nakli deliller, kesinliği açısından katılık ve zannîlik konuları işlenmiştir. İstidlalin yapılması ve sistematığı işlenen diğer bir konudur. Kelam tarihi açısından istidlal yöntemlerinin dönemsel olarak sınıflandırılması dikkat çekicidir.

Dördüncü kısımda “*Din-Bilim İlişkisi*” konusu işlenmiştir. Bu konu ağırlıklı olarak batı dünyasındaki din-bilim çatışmaları merkezinde ele alınmış İslam dünyasında böyle bir sıkıntının en azından bu şekilde yaşanmadığı vurgulanmıştır. Din ve bilim arasını ayıranlar ile bu iki unsuru arasında herhangi bir çatışmanın olmayacağı iddiasında olanlar görüşleri ile değerlendirilmiştir. Dinsel ve bilimsel modeller üzerinde durulup konuya farklı bir açı kazandırılmıştır. Akıl-vahiy ilişkisi din-bilim bağlamında tekrardan ele alınıp açıklanmıştır.

Beşinci kısımda “*Çağdaş Bilimler Hiyerarşisi İçinde İslam Bilimlerinin Yeri*” başlığı altında ilimler tasnifi merkezinde konu, metot ve yaklaşım tarzlarından hareketle İslami ilimlerin günümüz modern ilimler arasındaki yeri ne olmalıdır problemi tartışılmıştır. Bilimler arasındaki ortak kavramlara olan bilgi, varlık, hakikat ve kesinlik kavramları üzerinde durulmuştur. İslam Bilimleri ve Sosyal Bilimler karşılaştırılmış olup aynı zamanda İslam Bilimleri kendi aralarında sınıflandırılmıştır.

Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün tarafından yapılan bu kıymetli çalışmanın Kelam ilmi başta olmak üzere düşünce ile uğraşan her ilme katkı sağlayacağı, bu sahada akıl yürüten, araştırma yapan herkese çok şeyler katacağı

aşikârdır. Özellikle bu eserde sistematik bir şekilde işlenen “varlık ve bilgi” konularının Kelam ilminin temel problemleri arasında önemli bir yer tutması ve her iki kavramın beraberce işlenmesinin alana sağladığı katkının önemini ortaya koymaktadır.

*İsmail ŞİK**

* **Arş. Gör.**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: ismail_kelam@hotmail.com

